

KARTOGRAF STJEPAN GLAVAČ I NJEGOVI SUVREMENICI

Danomice znamo doći u doticaj sa stotinu stvari, sa kojima se na opće zadovoljstvo sasvim dobro služimo, ali se ne pitamo, odakle su potekle i na koji način. Jednostavno se njima služimo i upotrebljavamo ih instinktivno, a za drugo nas nije briga. Zapravo, sve se stvara i razvija unutar određenih društvenih uvjeta i potreba manje-više uspješno. Zbog toga je zgodno da na ovom mjestu, predviđenom za geodetsku povijest, malo поближе upoznamo učenike varaždinske gimnazije, koji su među prvima istraživali nepoznate krajeve, opisivali ih i kartografski prikazivali – izrađivali karte.

Papa Pavao III. odobrio je 1540. godine osnivanje Isusovačkog reda i stavio mu u zadaću da organizira škole. Gimnazija u Varaždinu osnovana je 1636. godine. Svrha škole bila je da oplemeni um i srce učenika, da steknu spremu, znanje i sposobnosti, te da ih učini korisnim članovima društva, dobrim katolicima, na dobrobit i korist domovine i hrvatskog naroda i time ga uvedu u krilo zapadne kulture.

Kada je 1636. godine počela nastava u varaždinskoj gimnaziji, među prvim đacima bio je i *Stjepan Glavač* (1627. – 1680.). U Isusovački red stupio je 1648. a kao svršeni *logicus* predaje u Grazu tri godine matematiku (1662., 1669. i 1670.), a 1671. godine u Linzu (Francev: Hrvatski đaci gradačkog sveučilišta od 1586. – 1829. Ljetopis JAZU, sv. 48, str. 179.). Glavač je bio prvi profesor filozofskog *trienija* (trogodišta) u Zagrebu, od svečanog otvorenja 6. studenog 1662. godine. Predavao je moralnu teologiju u Zagrebu i na sveučilištu u Trnavi, kanonsko pravo u Celovcu i u Trnavi gdje je bio i dekan filozofskog fakulteta. Glavač je ustvrdio da su prijašnje *mape* izrađene dosta površno. Odlazi na teren i skicira cijeli kraj koji će kartografski prikazati i time dati pouzdaniju kartu. Nije ga bilo strah začu u besputne predjele uz tursku granicu. Tako je crtao i bilježio tvrđave pa i potoke koji priječe prolaz, označio je gore i šume, naseljene i obrađene predjele, granice župa pa i one koje su za provala Osmanlija nestale. Označio je i mjesta znamenitih bitaka između graničara i Turaka. U Celovcu 1673. godine radi bakrorez zemljovida i to je prva tiskom izrađena hrvatska karta. Glavačeva karta daleko nadilazi sve tadašnje karte Hrvatske. Kao realitet citirat ću iz knjige D. Feletetara *PODRAVINA* (1988.): “*sredinom XIX. stoljeća po već razmjerno dobrim makadamskim cestama putničkom kočijom od Zagreba do Čakovca putovalo se 14 sati i 30 minuta te od Zagreba preko Križevaca do Koprivnice trebalo je 19 sati*”. Glavačeva karta plod je dugog i ustrajnog rada na koji je autora poticala ljubav prema domovini Hrvatskoj. Glavač kartu stvara i daruje isusovačkim Staležima i Redovima te zagrebačkom biskupu Martinu Borkoviću i banskom namjesniku Nikoli grofu Erdődyu. Na Glavačevoj karti prvi put je označena *hrvatska milja* (B. K., 200 godina metra, GL, 2000, str. 101./106.). Danas je poznat jedan jedini primjerak karte, drag svakom Hrvat, koji se čuva u znamenitoj Valvasorovoj grafičkoj zbirci, a otkupio ju je biskup Aleksandar Mikulić († 1694.) pred otprilike 350 godina i nalazi se u Sveučilišnoj knjižnici. Navodno je tiskana reprodukcija karte u naravnoj veličini (90 x 90 cm) u Sarajevu (1922. ?) za časopis *Vrela i prinosi*.

Svoj rodni grad Varaždin i školu proslavio je i *Ferdinand Konščak* (1703. – 1759.) *Croata Varasdinensis*. Kao devetnaestogodišnjak pisao je generalu Isusovačkog reda u Rimu, moleći milost, da bude poslan u prekomorske misije, a pisao je, kako izrekom veli *klečeci na koljenima*. Toliko je čeznuo za misionarskim radom! I kad mu se ispunila želja, radi koje je i pošao u Isusovački red, sav se predao plemenitoj borbi za bremenito i vječno dobro bijednih Indijanaca. Skršen, nakon 27 godina misionarskoga rada u besputnom kraju, klonuo je 10. rujna 1759. i zaklopio trudne oči. Suze, inače tvrdih Indijanaca, svjedočile su što im je ljubljeni misionar značio. U drugoj polovici XVIII. stoljeća njegovo je ime bilo poznato geografima i kartografima Sjeverne Amerike i zapadne Europe, posebno onima, koji su se zanimali za geografska proučavanja Donje Kalifornije. Konščak je već 1764., uzduž i poprijeko, kao misionar, posve samostalno na terenu, utvrdio da je Donja Kalifornija poluotok, a njegove su geografske karte ušle pod njegovim imenom u razna geografska djela. Njegovi pomno i stručno sastavljeni putopisi i karte služile su još pred 100 i više godina inženjerima SAD za kartografiju i rudarska istraživanja. Anglosaksonski svijet sve se više zanima za našeg Konščaka zahvaljujući trudu monsinjora Davorina M. Krmpotića, župnika i osnivača

prve hrvatske škole u Kansas City. Krmpotić je 1923. tiskao na engleskom jeziku monografiju o Konščaku i preveo njegove istraživačke putopise tijekom 1746. i 1751. godine. Prvi je tiskan u Madridu 1757., a drugi 1754. u Barceloni. Meksički provincijal Franjo Zevallos napisao je 1764. Konščakov životopis i opisao njegovo treće putovanje iz 1753. kojemu se gubi svaki trag.

Franjo Ksaver Haller rođen je 22. prosinca 1716. u Varaždinu gdje je polazio gimnaziju, a u Isusovački red stupio je 3. studenoga 1733. u Beču. *Ignatija Szentmartonyi* je rođen u Kotoribi 1718. godine. Unatoč mađarskom imenu bio je Hrvat, što se vidi po tomu da je 1735. stupajući u Isusovački red umio dobro hrvatski govoriti, a tek malo mađarski. Bio je profesor matematike na varaždinskoj gimnaziji. Kad je 1749. portugalski kralj Ivan V. zatražio od Isusovačkog reda nekoliko vrsnih matematičara koji će odrediti granice između posjeda portugalskog i španjolskog kraljevstva u Južnoj Americi, izabrani su Haller i Szentmartony. Oni su otputovali u Brazil kao geografi i kartografi portugalskog kralja. Haller je kasnije djelovao kao misionar u Ekvadoru.

Ivan Stipanović rođen 1729. godine; polazio je tri i po godine varaždinsku gimnaziju, zagrebačku dvije i jednu godinu u Požegi. Bio je po dvije godine profesor filozofije u zagrebačkoj akademiji i profesor arhitekture na *Trnavskom* sveučilištu. Od 1770. do 1773. profesor je *mjerništva* u Zagrebu. Od njega imamo sačuvan (Hrvatski državni arhiv u Zagrebu) projekt *Osnova vodovoda*, tj. kako bi se sa Zagrebačke gore dovela voda u Zagreb.

U ta davna vremena varaždinski profesori nisu bili samo europski, već i svjetski poznati i priznati.

I da nismo, a kakvi jesmo, pitamo (za kraj): *Tko bi koga trebao staviti u (pod) krilo EU?*

Božidar Kanajet, Mario Zidar i Ivan Težak

ZABORAVLJENI KOLOKRETI

Kod nekih *sljepih* cesta, zapravo ulica u starom dijelu Zagreba, npr. u Tuškancu, Šalati, kod Gupčeve zvijezde u Malinovoj ulici, postoje tzv. *kolokreti*, udešeni kao što im to i ime kaže, u svrhu komotnijeg okretanja vozila koja se vraćaju na glavnu ulicu. Sve češće možemo vidjeti, ne samo u novim dijelovima Zagreba, već i u apartmanskim naseljima duž obale, kako se vlasnici, a pogotovo vozači dostavnih vozila (mlijeko, kruh, vino-voda), a i komunalnih vozila (čistoća, vodovod, elektra) te hitna pomoć i vatrogasci jedva probijaju u *sljepu ulicu* između *parkiranih* osobnih automobila. Umjesto da voze do *kolokreta* (koji bi se prema projektiranoj studiji trebao nalaziti na kraju ulice) i tamo se okrenu, ti glomazni kamioni manevriraju po desetak minuta amo-tamo, naprijed-natrag po ulici i pločniku. Skoro redovito, kod vožnje unatrag, udare u jedan, a koji puta i u nekoliko *parkiranih* automobila. Vožnjom u "*rikverc*" stradavaju tuđi retrovizori, stop-svjetla itd. To je ne samo barbarizam, već i glupost jer se potroši 5 puta više vremena i benzina, ali i onečišćuje se okoliš te se stvara nesnosna buka. Da je izgrađen kolokret, okretanje vozila bilo bi puno jednostavnije, a nesavjesni vozači ne bi imali izgovor. Prema tome, trebalo bi ponajprije na kraju slijepe ulice izgraditi kolokret, a na ulasku postaviti stup sa velikim natpisom ili samo crtežom u obliku broja 9 umjesto dosadašnjeg slova T.

Već od 1869. godine Gradski građevinski ured grada Zagreba imao je 17 *civilnih inženjera* i mjernika ovlaštenih za sve vrste geodetskih poslova. Ured su vodili mjernik Milan Lenuci i Rupert Melkus. Pred 50 godina geodeti su slušali i polagali kolegij *Uredjenje naselja* kod prof. Milića i *Enciklopedije građevinarstva* kod prof. Tomičića. Stečeno znanje, tj. licenca za niskogradnju puno nam je pomogla kod raznih zahvata u i na tlu. Jedna od tada dostupnih knjiga koja je kolala od ruke do ruke prije ispita bila je i knjiga prof. *Ernsta Neuferta* "*BAU - ENTWURFSLEHRE*". Knjiga je tiskana 1943. godine na njemačkom jeziku, a ima 300 stranica sa 271. tablicom i 3600 crteža. Evo faksimila kolokreta iz tog *Handbuch-a*.